

11. Навала вандалів і мародерів: війна Росії проти культурної спадщини України. *Музеї України*. 1 липня 2023 р. URL: <https://www.museum-ukraine.info/?p=15389>
12. Спеціальний випуск новин: Форум «Українська культурна спадщина: #ДійЗадляСпадщини». USAID/ENGAGE від американського народу. URL: <https://engage.org.ua/spetsialnyj-vypusk-novyn-forum-ukrainska-kulturna-spadshchyna-dijzadliaspadshchynu/>
13. ЮНЕСКО взяло 20 об'єктів культурної спадщини України під посилений захист. *Travels Ukraine*. URL: <https://travels.in.ua/uk-UA/news-detail/afa1bf3b-dc3a-48a2-3f20-08dbb07e2664/yunesko-vzyalo-20-obyektiv-kulturnoyi->
14. Новини громадянського суспільства України, 19 вересня. USAID/ENGAGE від американського народу. URL: <https://engage.org.ua/novynu-hromadianskoho-suspilstva-ukrainy-19-veresnia>
15. Форум «Реставрація та відновлення культурної спадщини України після Великої Війни». Національний заповідник «Софія Київська». URL: <https://st-sophia.org.ua/uk/novini/forum-restavratsiya-ta-vidnovlennya-kulturnoyi-spadshhini-ukrayini-pislya-velikoyi-vijni/>

УДК 63.3(4Укр)94(477) «15\20»

Ганна Капустян
(Кременчук)

РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОБУТНОСТІ ТА СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ У XVI – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТ. У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ ІВАНА КРИП'ЯКЕВИЧА

На підставі праці Івана Крип'якевича «Історія України» (1938 р.) зроблено аналіз спроби української еліти у бездержавний період після розпаду держави Київська Русь консолідувати інтелектуальний і матеріальний ресурс для підтримки прагматичних зусиль, спрямованих на розвиток української культури і національної свідомості, на захист прав українства протягом XVI – першої половини XVII століття.

Ключові слова: Іван Крип'якевич, Україна, державність, еліта, аристократія, міщанство, духовенство, козацтво.

On the basis of Ivan Kripyaykevych's work «The history of Ukraine» (1938), an analysis was made regarding the attempt of the Ukrainian elite in such an unstable period after the collapse of the Kyiv Rus state to consolidate the intellectual and material resources in order to support pragmatic efforts aimed at the development of Ukrainian culture and national consciousness to defense the rights of Ukrainians during the XVI – first half of the XVII century.

Keywords: Ivan Kripyaykevych, Ukraine, statehood, elite, aristocracy, petty bourgeoisie, clergy, Cossacks.

Відродження та розбудова Української державності на сучасному етапі позначилися зростанням суспільного інтересу до вітчизняної історії. У 1990 році в числі визначених видань історичної

серії «Пам'ятки історичної думки України» інтелектуальне українське співтовариство побачило передрук праці від 1938 року академіка АН УРСР Івана Крип'якевича «Історія України» (Крип'якевич, 1990). Важливою темою досліджень Івана Крип'якевича залишалася тема українського державотворення (Крип'якевич, 2008, с. 390).

У центрі історичних інтересів Івана Крип'якевича посідає концепція особливостей становлення етапів Української державності. Посилаючись на чисельні історичні джерела, наукову публіцистику свідків українського буття – все це уможливило синтетичний погляд на процеси українського державотворення.

Розпад СРСР оголив інформаційні ніші національної пам'яті. Суспільство конче потребувало правди про українську минувшину. Позитивізм «Історії України» Івана Крип'якевича реанімував ланки ланцюга історичного безпам'ятства.

Глибоко усвідомивши роль еліти як провідника успішної державотворчої динаміки, Іван Крип'якевич увиразнює цю тенденцію у своїй праці. Пунктирними рисами автор окреслює спробу української еліти у бездержавний період після княжої доби консолідувати інтелектуальний і матеріальний ресурс для підтримки прагматичних зусиль, спрямованих на захист прав руської спільноти.

Унія 1385 року Литви з Польщею засвідчила прагнення поляків «ввійти у внутрішнє життя Великого князівства Литовського і весь його устрій переорганізувати на польський лад... Польщі бажалося розкласти дотеперішній одноцілий устрій Литовської держави і зробити її податливою на впливи польської політики» (Крип'якевич, 1990, с. 115). Заможна частина українців вороже ставилася до польських впливів. Адже «дотеперішній устрій Великого князівства був для них цінний тим, що давав їм повну рівноправність у державному і суспільному житті, а зокрема не порушував ні в чому прав православної церкви» (Крип'якевич, 1990, с. 116).

Після скасування Київського князівства (1470 р.) посилюється «невдоволення з національно-політичних відносин» в середовищі української аристократії (Крип'якевич, 1990, с. 117). Михайло Глинський у 1508 році спробував силою зброї підняти повстання на захист політичних і релігійних прав українців. Однак, виступ проти великого князя Жигмонта не досяг успіху. Історик Крип'якевич вважає цей акт останнім збройним виступом української аристократії, яка силою намагалася повернути собі провідне становище у Великому князівстві Литовському. «Прибиті невдачами, вельможі остаточно погодилися з своєю долею і вже тільки мирними засобами пробували обороняти свої давні права та надбання» (Крип'якевич, 1990, с. 118).

Водночас перебування українських земель у складі Великого князівства Литовського позначилось позитивними тенденціями.

Незважаючи на те, що «національно-політичне життя не могло розвинутися у повних формах і зустрічало різні перешкоди, все-таки для розвитку культури і національної свідомості це був щасливий час» (Крип'якевич, 1990, с. 119).

Люблінська унія 1569 року не лише усувала литовську владу на українських землях, але і підкреслено констатувала занепад українських автономістичних інституцій у Великому князівстві Литовському. Академік Крип'якевич зазначає: «В дальшому часі національно-політичне життя України не зв'язувалось уже з державою, а мусило творити собі нові організаційні форми. Весь розвиток життя ішов під важким наступом Польщі... Українському народові загрожувало повне національне знищення. Тому всю народну енергію довелося скерувати на те, щоб не дати себе знищити чужій силі. Національна організація набрала в значній мірі оборонного характеру» (Крип'якевич, 1990, с. 129-130).

Перед українським народом постала загроза втрати національної ідентичності. Однак Люблінська унія, попри усі негативні наслідки, мала чи не єдиний позитив: «всі українські землі були злучені в одну цілість... Галичина і Холмщина, що мали вже за собою два століття боротьби з Польщею, ставали до спільної акції з Волинню і Наддніпряниною, в яких збереглися ще залишки і традиції державного життя з литовських часів» (Крип'якевич, 1990, с. 131).

Примусовому ополяченню сильніше за всіх, вважає Крип'якевич опиралася, мала незаможна шляхта Галичини, Полісся, Київщини, Чернігівщини, де «залишалися традиції власного державного життя» (Крип'якевич, 1990, с. 133).

Соціально-економічні, політичні умови у яких опинився український народ спонукали до посилення ролі церкви як національної організації. «під церковною опікою гуртувалися братства, школи, шпиталі, розвивалося письменство і мистецтво», усе це відіграло важливу комунікативну роль (Крип'якевич, 1990, с. 134).

Складовою соціально-ідеологічного оновлення світоглядних принципів українців була діяльність братств – важливого чиннику на політичному і культурному полі української спільноти XVI ст. «Братства здобули собі провідне місце в релігійно-національному житті громадянства, – зазначає Крип'якевич. – Давали ініціативу до церковних реформ, усували невідповідних духовників, старалися здобути добрих провідників і вчителів, організовували церковний спів, впливали на кращий устрій монастирів, закладали школи і бібліотеки, поширювали духовну літературу. Розбуджували зацікавлення до публічних справ, підносили громадянський дух, консервували давні культурні цінності і творили нові. Створили нову атмосферу національного відродження» (Крип'якевич, 1990, с. 136-137).

На зламі XVI–XVII століть захід українських теренів зосереджував у собі культурно-національну організацію. Суспільно-політична динаміка початку XVII ст. засвідчили духовне зростання Києва. Школа при Богоявленському братстві зі слов'янськими і грецькою мовами зіграла видатну роль у формуванні опозиційних настроїв проти польсько-католицьких впливів. Потужну підтримку національному рухові надало Запорозьке військо на чолі з Петром Конашевичем-Сагайдачним, який відновив православну ієрархію у 1620 році, висвятивши Іова Борецького на митрополита.

Новий митрополит Петро Могила вдосконалював справу української церкви та освіти. Про це зазначає академік Крип'якевич: «В цілості реформи Могили мали на меті ввести українське громадянство в усталені організаційні норми. Національно-культурна революція, що проявлялася в буйних, експансивних формах, мала остаточно втихомириться, і життя повинне було ввійти в спокійне річище. Братства, що дотепер вели провід у церкві і культурі, повинні поступитися своїм провідним становищем» (Крип'якевич, 1990, с. 152-153).

XVI–XVII ст. Іван Крип'якевич визначає як «період проби життєвих сил і здібностей українського народу» (Крип'якевич, 1990, с. 154). Українське суспільство, спираючись «на основи давньої культури», зуміло зорганізувати відсіч проти польського наступу. Спочатку аристократія, згодом міщанство, духовенство створили «міцний центр», що зосереджував у собі всі національні сили, до них доєдналося козацтво, запорозька шабля яких «підпирала національні стремління і додала їм гостроти і сміливості». Петро Могила підпорядкував церковний устрій, хоча і спостерігалась небезпека відходу духовенства від громадянського суспільства. Однак, «народні маси вже були такі розворушені і схвильовані, стільки виходило з них творчої енергії і талантів, що ці нерівності і недостачі не приводили вже небезпеки нового занепаду. Міщансько-братська епоха не була часом великих переломних подій; це був час сірої, щоденної праці, що дала підбудову під національну культуру і уможливила розвиток національної революції» (Крип'якевич, 1990, с. 154-155).

Отже, напрацювання української еліти в суспільно-політичній царині XVI – першій половині XVII ст.: православ'я, освіта, воєнізована національна культура стали міцним підмурком національної культури та української національної ранньо-буржуазної революції середини XVII століття.

Джерела та література

1. Крип'якевич І. П. Історія України / Відп. ред.: Шевченко Ф. П., Якимович Б. З. Львів: Світ, 1990. 520 с.
2. Крип'якевич Іван Петрович. *Енциклопедія історії України*. Київ : Наукова думка, 2008. Т.5. С. 390–395.